

TALÁLKOZÁS EGY RISIVEL*

(*Dardsiling, június eleje*) Sok angol könyvet olvasok. Már egészen folyékonyan megtanultam angolul beszélni. Állandóan angolok között élek, megszoktam kiejtésüket, gyors beszédüket. Az iskolában azt tanultuk, hogy az angol zárkózott, hideg, szűkszavú. Lehet, hogy ez valaha, amikor a mi iskolakönyveinket írták, így volt, de Dardsilingben mindennek nyomát sem találtam. Inkább felnőtt gyerekeknek hatnak az angolok, akikkel a sétányokon, a szálló teraszán, a játéktereken megismerkedtem. Cseppet sem modorosak. Bemutatkozás nélkül szóba elegyednek egymással, s ha másnap találkoznak, már régi ismerősként üdvözlik egymást: *how do you do?* Ez semmi esetre sem érdeklődés hogylétünk felől, ahogy a szó szerinti fordítás jelenti, s nagyon csodálkoznának, ha az üdvözölt beszámolna arról, hogyan aludt, vagy hogyan érzi magát. Egyszerűen ismétli az ember: *how do you do.*

Férjem késő éjszaka magából kikelve, feldúltan jött haza. A kínai ópiumbarlangból jött, ahova egy Briggs nevű rendőrtiszt meginvitálta. Amiya¹ is velük volt. Azért engedtem el Gyulát,² mert bíztam benne, hogy Amiya óvatosabb, és vigyázni fog férjemre. A férfiak, ha valamit fejükbe vesznek, azt nem tudjuk jó szóval, könyörgéssel kiverni belőlük. Azután itt van a baj! Izgatottan mesélte el, hogy mi történt. A rendőrtiszt a bennszülött negyedbe vezette őket. Ez a bennszülött negyed a bazár túlsó végén fekszik, az angol katonáknak tilos oda a belépés. Felesleges szóváltást, összekoccanást, verekedést akarnak ezzel az intézkedéssel elkerülni. Kis kávéházban telepedtek le, ahol teát ittak, s vártak valakire, aki néhány perc múlva meg is jelent. Az ismeretlen ember tibeti vagy kínai lehetett, alig beszélt angolul, de Briggsszel hindusztáni nyelven megértették egymást. Gyanús külseje nem sok bizalmat keltett, de Gyula és Amiya tudták, hogy a rendőrtisztnél fegyver van, nem félték, amikor útnak indultak a kávéházból. Kacsaringós utcákon, apró, sötét házak között vezetett az út. A hegy-

* Forrás → G. Hajnóczy Rózsa: *Bengáli tűz*, I–II. (Budapest, 1966, Szépirodalmi Könyvkiadó), I. k., p. 194–219. („Dardsiling, június eleje”). Az idegen szavak átírását a jelenlegi szokáshoz igazítottuk.

¹ Germanus Gyuláék európai műveltségű, hindu barátja. [A szerkesztő megjegyzése.]

² Germanus Gyula, Hajnóczy Rózsa férje. [A szerkesztő megjegyzése.]

oldalon egy mélyedésben kolostorszerű épület szürkéllett a homályban. Kapujában két kínai állta útjukat! A vezető néhány szót váltott az örökkel, ezek bekiáltottak a házba. A kiáltásra négy-öt kínai ugrott elő a szűk folyosóra, és revolvert szegzett az érkezőkre. A vezető és Briggs megnyugtatta őket, hogy sem Amiya, sem az uram nem kém, nem is hatósági ember, nem házkutatás, hanem békés látogatás a céljuk. Az örök zsebre vágta fegyverüket, fenyegető tekintetük a keletiek ravasz mosolyává enyhült. Betessékelték a vendégeket a házba. Tágas csarnokba értek, ahol biliárdasztalok állottak. A hangulat olyan volt, akárcsak valamilyen európai klubban. Másik szobában kártyáztak. Tibetiek, nepálok és kínaiak voltak a játékosok. Gyuláék végigmentek a szobákon, s oldalt egy széles folyosón át a házi szentélyhez értek. Egymás mellett, alacsony fallal elválasztva több díszes kidolgozású, faragott és elefántcsont-berakással ékesített oltár állott. Kellemes szagú füstölők égtek az oltárokon. A vezető mélyen meghajolt a bálványok előtt, s áhítattal szagolta meg az előttük elhelyezett virágokat. Csend, béke, sőt áhítat honolt a teremben. Miért kellett ide titokban jönni? Miért fogadták őket revolverrel?

Sok szoba és terem akadt még a házban. Az egyikben teáztak, másokban furcsa hangszereken zenéltek. Végre egy nagyobb terembe jutottak, ahol síri csend fogadta őket. A fal mellett és a terem közepén többen guggoltak magukba roskadva. A termet gyenge mécsesek világították meg, néhány percig a szemnek hozzá kellett szokni a félhomályhoz, hogy az alakokat kivehessék. Apró, kitömött zsákra ültették őket. Halk szuszogás, sóhaj hallatszott a terem sarkaiból. Egy-két fetregő alak feltápáskodott, réveteg tekintettel mérte végig őket. A többi nyugodtan szívta az ópiumot. Ahogy szemük teljesen megszokta a homályt, megdöbbenve néztek egymásra: Dsáfár³ és Gladys⁴ ültek az egyik sarokban, és szívták az ópiumos pipát. Még messze voltak a kábulattól, megismerték Gyuláék, oda is köszöntek nekik. Amiya és az uram természetesen nem szívtak ópiumot. Csak nézték a butító, kéjes élvezetet, amely Isten legnemesebb teremtményéből ostoba, öntudatlan állatot varázsol. Nincs is mit nézni ezen az undorító látványon. Nem olyan érdekes, mint az iddogáló ember, akit a szesz jókedvre vagy szomorúságra hangol, s lassan, fokozatosan esik önkívületbe. De még akkor is vékony szál fűzi emberi mivoltához. Vagy zokog vagy énekel, vagy összefüggéstelen csacsiságokat beszél. Van aki részegségében szerelmet vall, van aki költővé ittasul, van aki elfojtott szenvedélyét szabadjára engedve tobzódik. Az ópiumot szívó ember nem ember többé. Vagy azt érzi, hogy felszállt a hete-

³ Germanusék indiai nőismerőse. [A szerkesztő megjegyzése.]

⁴ Germanusék indiai muszlim ismerőse. [A szerkesztő megjegyzése.]

dik mennyországba, vagy a pokol fenekére zuhan. Szeme elveszti emberi fényét, tekintetében nincs többé értelem.

Szörnyűség, hogy Gladys és Dsáfár is hódolnak ennek a szenvedélynek.

Gyuláék érkezése megzavarta a kábult pipázókat. Az egyik felemelkedett helyéről, és Briggshez küszött. Keresztülmászott az alvó alakokon, az egyik felriadt álmából, s belekapaszkodott a lábába. Ez belerúgott. Úgy látszik, ettől a rúgástól teljesen felébredt, mert kiabálni kezdett. Nem emberi hang jött ki a torkán, hanem valami kellemetlen, rekedt ordítás. A kiabálásra többen felébredtek, csak ekkor derült ki, hogy milyen sokan vannak a teremben. Amiya és az uram már menni akartak, de egyedül nem találtak volna haza, Briggs pedig mozdulatlanul ült helyén. A rekedt hangú ordító most hirtelen ugrással talpon termett. Megpillantotta a sarokban Gladyst, aki csendesen szopogatta pipáját. Úgy látszott, nemigen ízlik neki, mert nagyon kesernyés arcot vágott. Dsáfár már nagyobb gyakorlottságot mutatott. Ügyet sem vetett az ordító kínaira, aki ingadozó léptekkel feléjük közeledett. Az örült kínai eléjük ért, hirtelen megragadta Gladys karját, s magával akarta vonszolni. Egy alvó alakon megbotlott, földre zuhant, s magával rántotta az asszonyt. A pipa kicsúszott Gladys kezéből, szára a zuhanó kínai lábába akadt, hangos recsenéssel eltört. A kínai felugrott, rátámadt a feltápáskodó Gladysre, szakítani kezdte róla a ruhát. Gladys sikoltozott. Briggs odarohant, hogy kiszabadítsa az őrjöngő kínai karmai közül. Az mint egy vadállat a prédáját, úgy védte az asszonyt, aki kábultságában és ijedségében eszméletét veszítette. Az örült kínai felkapta a karjába, s rohanni akart vele kifelé. Az alvók és támolygók testén gázolt keresztül. Jajgatás és hörgés hallatszott a homályban, s hirtelen megvillant egy *kukri* kés. Briggs elsütötte revolverét. A kínai pillanatra megtántorodott, eleresztette áldozatát. A szomszéd termekből újabb és újabb emberek rohantak be. Az ópium szaga és az izgalom mindenkit megbénított.

Dsáfár csak most tért magához ópiumbódulatából. Egyszerre kijózanodott. Felugrott, s megragadta a megsebesült kínai nyakát.

– *Lá illáha illáláhu* – ordította, és botjával hatalmas ütésekkel mért a kínai fejére. A kínai ájultan zuhant le csapásai alatt. Dsáfár meglóbálta a botját, a réveteg tömeg előtt fenyegetően tornyosult óriási alakja. A rendőrtiszt lövésre készen tartotta fegyverét. Az ittas bennszülöttek megjuhászodtak.

Gladyst felsegítették a földről. Ruhája csupa rongy és mocsok. Félig kábultan vitték ki a házból. Persze Amiya és az uram is gyorsan távoztak.

– Züllött és gonosz asszony ez a Gladys – fejezte be férjem az izgalmas történetet.

– A szerencsétlen talán csak kíváncsi volt az ópiumra – próbáltam védeni –, veled is megtörténhetett volna, hogy megtámad egy őrült kínai.

– Én nem szívtam ópiumot – erősködött Gyula –, és nem vagyok nő. Nőknek nincs helye ilyen lebujsban, ahol részeg még a józan is.

Igazat kellett adnom neki. Csakugyan nem nőnek való kirándulóhely egy ilyen ópiumbarlang. Még hallani is borzalmas volt a történetet, milyen rettenetes lehetett átélni. De hát a mai sportasszonyok edzettebbek a férfiaknál. Autót hajtanak, repülnek, mindenhez értenek, csak a boldogsághoz nem. Nem szeretik a gyermeket, nincs otthonuk, mert azt hiszik, hogy az egész világ az övék. Tulajdonképpen sajnálatra méltó szerencsétlen teremtések.

Napokon át nem láttuk Gladyst. Az izgalom ágyba döntötte, szégyellte is az esetet. A nyaraló kolóniát egy időre az ópiumbarlang foglalkoztatta. A rendőrség gyorsan becsukta a lebujs. Rövidesen bizonyára másutt találtak neki bűvőhelyet a szenvedély kábultjai, s mivel európaiak is rabjai voltak ennek a betegségnek, hallgatagon el is tűrte a rendőrség, amíg egy másik szerencsétlen kínain ki nem tör az őrület. Egy hét múlva mindenki napirendre tért a dolog felett. Elkezdődtek a lóversenyek, ezek teljesen lekötötték a kolónia érdeklődését. Gladys megint táncolt, nagyokat nevetett, és estefelé teniszezett. Amiya abbahagyta a játékot. Haimanti⁵ ismét boldog. Szent meggyőződése, hogy a „szél lovasai” továbbították imáját, az istenek meghallgatták azt, elűzték a kísértő gonoszt, az ura kigyógyult a csábításból. Az isteneknek köszönte meg, hogy Amiya nem teniszezett többé Gladyszel. Ez az eset boldoggá tette, de tovább űzte azon az úton, ahová babonás hajlama vezette: teljesen hinduvá akart válni, hogy a maga és az ura boldogságát zavartalanul megőrizhesse. De újra tudott mosolyogni, naponta eljött hozzánk, hogy álmait elmesélje, és beavasson abba a titokzatos világba, amiben képzelete élt.

– A fakír nem mondott igazat – erősítette –, úgy látszik, tényleg csak bűvész, aki eltalál valamit, de talán figyelmeztetett a veszélyre, ami most elmúlt.⁶ A fakír nem, de a hindu *risik*, a *guruk*, a nagy mesterek igazi bölcsek, akik a magányban addig elmélkednek, amíg a világszellem végtelen világossága apró mécsként nem villan fel lelkükben. Ezt a felvillanó fényt követik szívük verésével, agyuk megfeszítésével, testük leigázásával. Hosszú és szenvedéssel teljes az ő útjuk, de ha eljutnak végére, sokszoros az örömük: nemcsak ők válnak látókká,

⁵ Amiya európai felesége (eredeti neve Helga), aki igyekezett tökéletes hindu asszonnyá válni indiai férje mellett. [A szerkesztő megjegyzése.]

⁶ Korábban egy fakír azt jósolta Haimantinak, hogy hindu férjét egy európai nő próbálja majd elcsábítani tőle. [A szerkesztő megjegyzése.]

hanem az ájtatos tanítványoknak is átadhatnak egy szemernyi tüzet világosságuk fáklájából.

Ilyen *rishi* után vágyódik Haimanti. Az ura okos, tanult ember, nem hisz a hinduizmus csodáiban. Európai iskolába járt, s az európai elemző tudomány részekre bontotta gondolkodását. Minden apró részt alaposan ismer, tudja, miként tapadnak össze a részek, de az egészet nem tudja átfogni, nem tudja megérteni. Az ő tudása csak anyag, nem élteti lélek. Ezért nem tud hinni a bölcsekben. Haimanti a *rishi* tanításával akar hitet meríteni, hogy ő lehessen urának ihletője. Heroikus feladat, de szerelmes asszonyhoz méltó.

Büszke voltam rá, hogy beavatott titkába. Hittem őszinte barátságában. Milyen gyakran irigyeltem a vallásos hívő lelkeket Európában, még ha tudtam is, hogy hitük hamis, de éreztem, hogy ők az igazi boldogok, akik akkor is látják a napot, ha az égboltot sűrű felhők takarják be; akik az éj sötétjében is bátran mennek előre, s nem riasztja őket kétely és félelem. A tudás mindig fél a kételytől, a hit soha. Ezért erősebb a hit a tudásnál.

Haimanti valóságos ostrom alá fogta dr. Duttot,⁷ hogy teljesítse ígéretét, s vigye el a *rishi*hez. A doktor végre kötélnak állt, másnapra megbeszéltük a kirándulást. Haimanti boldog. Végre teljesül az álma! Találkozhat egy *rishivel*. Amiya ugyan a fejét csóválta a terv hallatára, de amikor én is vállalkoztam rá, hogy velük megyek, ártatlan mulatságnak tartotta az egészet, és beleegyezett a kirándulásba.

A teleptől észak felé villák és pázsitos kertek között mentünk dr. Dutt-tal. Útközben elmagyarázta a bengáli orvos, hogy a kocsit Lebongra, a lóversenytérre s a katonai gyakorlótérre vezet. Lebongot a bennszülöttek „Alibong”-nak hívják, ami annyit jelent: tartsd nyelvedet a szádban. Intelem azoknak, akik sokat szeretnek beszélni. A nyaralók, akik az úton sétálnak, nem tudnak bhutánul, különben sem tartanak ezt az intelmet magukra kötelezőnek. Hangos a tereferétől az egész telep. Az európaiak között bhutia asszonyok sétálnak, vaskos háziszóttos ruhákba burkolva. Lábszárukat többszörösen rácsavart színes rongyok takarják, olyan vastag lesz tőlük a lábuk, akár a combjuk. Saruikat is rongyokba burkolják. Féltik a friss levegőtől. Arcuk piroslik a rákent disznóvértől. Ezeket még nem érintette a nyugati civilizáció. Azaz mégis! Vastag harisnyát kötögetnek télire, s szájukban cigaretta füstölög. Az út mentén gyerekek üldögélnek. A nagyobbak feszült figyelemmel kutatnak férgek után a kisebbek bozontos, fésületlen hajában. Ez az egyetlen tisztálkodásuk. Hajzatuk valóságos dzsungel, jól elbújhat benne az élősdi. Hogy mi van a ruhájukban, azt ők ma-

⁷ Indiai származású, európai képzettségű orvos. [A szerkesztő megjegyzése.]

guk sem sejtik, talán nem is kíváncsiak rá. És ezek között a piszkos bennszülöttek között a legújabb divatú toalettekben csevegnek, csacsognak és sétálnak az angol dámák.

Haimanti könnyedén lépdelt a kavicsos úton. Lapos sarkú cipőt viselt, ennyi engedményt tett a szigorú hindu viselettel szemben, mezítláb mégsem járhatott, a föld hideg ebben a magasságban. Alig mentünk negyedóra hosszát a Csauraszta-klubtól, elmaradoztak a villák. Sűrű bozót, magas, izmos törzsű deodárok övezték a mellékutat, amelyre tértünk. A szél kellemetlen szagot sodort felénk: bhutia faluhoz közeledtünk. A fák még eltakarták a házakat, de a belőlük kiáradó bűz messze előreküldte üdvözetét. A faluban a megszokott látvány: piszok, rendetlenség, tetveszkedő gyerekek. Néhány kóbor kutya orrfintorítva szaglász meg bennünket. Ezek a mi szagunkat tartják undorítóknak.

A faluból már látszik a buddhista templom, ahol pihenőt akartunk tartani. A templom kapujának szemöldökgerendáját faragott-festett dísz ékesíti. Gyér szakállú láma állt a kapu előtt, kezében szakadatlanul forgott az imakerék. Azt mondják, ez a láma száz esztendőnél öregebb, s hosszú élete alatt több millió imát pergetett már le. De bizonyára egyetlenegyszer sem fürdött. Behívott bennünket a templomba. Félhomályba merülten álltak bent az ijesztő maszkok, s vicsorították ránk a fogaikat. Ezeket húzzák a lámák fejükre, amikor ünnepi táncukat járják. Ilyenkor megfújják a két méter hosszú kürtöket, hogy a rossz szellemeket elrettentsék. A kapu mellett két méter magas imakerék áll, mellette kuporodik egy láma, és állandóan forgatja. Amikor meglátott, felém nyújtotta tenyerét, és a nemzetközi varázsigt mormolta: baksis. Hogy az istenek meg ne rövidüljenek, ezalatt jobb lábával rúgott egyet-egyét az imakeréken. Az minden fordulónál csengetett egyet. A csengővel ellenőrizték az öreg láma éberségét.

Az ijesztő bálványok és maszkok mögött barna vászonba hengerelt könyveket és kéziratokat láttunk. Ezek őrzik a lámák tudományát nemzedékről nemzedékre. Leültünk a maszkok közé, és a láma sós-vajas teával kínált meg. A teát olyan sötétre főzték, hogy valóságos méreg lett volna vaj nélkül. A sónak, az avas vajnak és a mérges teának egymás hatását kellett lerombolni. Alig tudtam meginni. Közben megszólaltatták az üstdobokat, hogy az undor szellemét elriasszák közelünkből. Hát ez bizony alig sikerült. Csak Haimanti szopogatta kéjes élvezettel a teában úszó vajcsomókat, s elragadtatva nézett maga körül. Elragadtatásának jutalmául megmutatták a kolostor ereklyéit: az emberi koponyából készült dobot s az emberi combcsontból faragott kürtöt. E csontok egykori tulajdonosainak lelke meg tud-e nyugodni a *nirvánában*, míg a földön fújják és verik őket?

Hál' istennek csak rövid ideig tartózkodtunk a kolostorban, dr. Dutt un-szolt, hogy siessünk, mert még napnyugta előtt szeretne visszatérni. A kolostortól már nem gyalog, hanem hordszéken folytattuk utunkat. Erőteljes nepálok kapták vállukra a „dandyt”, amin a Himalájában nem ficsúrt, hanem széles, póznákon himbálódzó kosarat kell érteni, amelyben kényelmesen elfér akár két ember is. Két nepáli elöl, kettő hátul ügető léptekkel viszi terhét. Az európai utast majdnem álomba ringatják a hintaszerű alkotmányban, s félig eszméletlenségig bódítják átható szagukkal. Ez a szag a körülöttünk pompázó erdőben sem enyhült. Szúzi őserdő szegélyezte a lejtős utat. Szála- és fenyőfák váltakoztak szubtropikus óriási rododendron-bokrokkal. Gyönyörű, színes pillangók rajzottak körülöttünk. Az út állandóan lejtett, néha ijesztő meredeken esett alá. Már elhagytuk Badamtant, a levegő felmelegedett. Párás kigőzölgség terjengett felénk a mély völgyből. A Rangit és Tiszta patakok összefolyása felé vittek bennünket a kulik. Ha az erdőben néha szétnyílt a zöld függöny, a távoli hegyeket láttuk. Hókoronájuk pillanatra frissítő üdvözlést küldött a füledt, párás dzsungelbe. A bujazzöld pázsit mezei virágok szőnyegével tarkítva mosolygott ránk. Bambusztörzsekből és folyondárindákból mesterien font függőhíd tűnt elénk. A három dandy síri csendben himbálódzott a kulik vállán. Bebugyolált lábuk nesztelenül taposta a fűvet. Csak szuszogásuk hallatszott, s csak bűzüket éreztük. Elöl dr. Dutt ült kosarában, hátravetett felsőtesttel, mint egy keleti kényúr, utána Haimanti guggolt, a harmadik dandyban ültem én. Gyönyörködtem a vad, festői, egzotikus erdőben, de már nagyon szerettem volna a saját lábamra állni. Végre ez a vágyam is teljesült. A hídon túl sűrű berek elé értünk. A kulik gyengéden leeresztették a kosarakat tartó rudakat vállukról, kiszálltunk a hordágyból. A levegő meleg volt. Ahogy néhány lépést tettünk a berek belsejében, s magunk mögött hagytuk a kulikat, éreztük a magány tisztaságát. Csendes vályogviskók szürkéltek ki a sötétzöld lombok közül. Olyanok voltak, mint a sántinikétani hindu tanárok házai. Talán még azoknál is egyszerűbbek. A berek közepén facsoporttal körülvelt füves réten kicsi gyékényen néhány félmeztelen hindu guggolt, s mereven bámult a közepén ülő öreg férfira. Mozdulatlanul ültek. Barna testük a zöld réten inkább élettelen szoborcsoporthoz, mint lélegző emberekhez hasonlított. Meditáltak. Dr. Dutt intett, hogy álljunk meg. Lélegzetfojtva néztük a megragadó képet. A közepén ülő mester ihlettel hatotta át tanítványait. Az ihlet tovább terjengett a levegőben, mert rám, hitetlen lélekre is átszállt. Haimanti ragyogott a boldogságtól: végre láthatott egy eleven *risit*.

Sokáig álltunk, vártuk, amíg a mester észreveszi jelenlétünket. Befelé néző szemei végre ránk pillantottak. Dr. Dutt tisztelettel közeledett a tanítványok köre felé. A mester felállt. Fejét szelíden meghajította, kezét *namaszkárra* tette

össze. Ilyenek lehettek a szentek, ilyeneknek ábrázolta őket a világ valamennyi művésze. A mester után a tanítványok is felemelkedtek helyükről, és üdvözöltek bennünket. Testüket sötét, sárgászöld lepel fedte, amit szemérmesen magukra húztak a hölgyek előtt. Kezükből hosszú gallyat tartottak, akárcsak jelképes íjat, védelmiül a gonoszság ellen. Dr. Dutt bengálul beszélt a *risi*-vel. Az ugyan elhárította magától a *risi* címet, mert az csak az őseredeti hét bölcslet illeti meg, évezredek múltán azonban a nép az igazságkeresőkre is alkalmazza. A tanítványok szemlesütve álltak körülötte. Az indiai nyelv, prófétai hangjaival, csak kimélyítette azt a szent áhítatot, amely ezt a berket betöltötte. A mangófák, a rododendron-bokrok és a hatalmas aloék egészen földöntúli hangulatot varázsoltak körénk, ahogy zöld kárpitjuktól előtűntek a sovány, varázsló szemű aszkéták. Ezek az emberek csak testileg éltek a földön, inkább fáknak, virágoknak hatottak, mint embereknek, annyira összeforrtak a környezettel; csak mélyen árnyékolta, csillogó szemük tette őket másokká, mint Isten többi teremtményét. Ezek a szemek befelé és a láthatáron túlra néztek. Inkább élő ékszerhez, mint optikai műszerhez vagy emberi szervhez hasonlítottak. Sohasem láttam még ilyen átható és mégis szelíd tekinteteket.

A *risi*, vagy ahogy tanítványai tisztelettel nevezték, a *guru*, a mester volt az egyetlen, aki szakállt és hosszú haját viselt. Amikor felénk közeledett, ő is szorosabban húzta magára sötétzöld leplét. Baljában, mint a többiek, hosszú, görbe faágat tartott. Barna arcbőréből sötéten parázslottak szemei. Olyan volt, mint a reneszánsz festők Krisztus-képei: szelíd, jóságos és mégis lenyűgözően hatalmas. Nem, ez az ember nem a mi földünkről való. Itt az őserdőben, ahova a világi élet zaja nem jut el, az örökkévalóságról elmélkedik, s lelke talán már meg is fejtette az örökkévalóság titkát. Szinte megdöbbenett, hogy ez a földöntúli jelenség mégis emberi nyelven szólal meg. Úgy nézett ránk, olyan elfogulatlanul állt meg előttünk, mintha mindennap meglátogatnák fehér bőrű asszonyok, pedig bizonyára mi ketten, Haimanti és én voltunk az egyetlen és első európai nők, akiket valaha látott.

– *Namaszté* – mondta szelíden –, üdvözöllek, találjatok nyugodalmat szent berkemben.

Haimanti lehajolt a földre, mintha letérdelne, és jobb kezével gyengéden megérintette a *risi* lábát, majd ujjait homlokához emelte. Mintha a föld porát, amely szentesült a bölcs lábnyomától, akarta volna fejéhez közelíteni. Én *namaszkárral* üdvözöltem. Különös érzés hatott át. Két idegen nő álltunk itt egyedül a Himalája rengetegében, ismeretlen férfiak között, és nem éreztünk félelmet. Inkább azt éreztük, hogyha bárhol üldözne veszély, ide menekülhetnénk. Ahogy a mester sovány, finom, hosszúkás kezét néztem, valami belső ösztön

hajtott, hogy megsimogassam. Vibráló remegés futott át testemen. A szent bűvereje hatott rám. Önkéntelenül levettem a fejemről a tropikus sisakot.

A tanítványok gallyakból kis zsámolyt raktak össze, dr. Dutt és én arra ülünk. Haimanti apró gyékényen a földre kuporodott. A *risi* velünk szemben ereszkedett le lassan, méltóságteljesen a földre. A tanítványok mögötte félkörben helyezkedtek el. Kellemes, kissé éneklő hanglejtéssel angolul kezdett beszélni a mester. Angol tudása meglepett. Kérdésére dr. Dutt előadta, hogy mi Dardzsilingben töltjük a nyarat, mert nagyon szenvedtünk a bengáli síkság forróságától. Haimanti meg akarja ismerni a hinduizmus lényegét, mert hindu ura van, s hogy én is megértéssel közeledem az indiai lélek titka felé. A *risi* jószágon mosolygott ránk, majd lassan, halk hangon beszélni kezdett:

– Az istenek a hegyeken lakoznak. A világ közepén emelkedik a hatalmas Méru-hegység, körülötte forog a Nap, a Hold és a csillagok. Tőle délre van a hó birodalma, a mi Himalájánk, az indiai Himaván, Siva feleségének Párvatinnak atyja. Réges-régen a Vindhja-hegyek haragra gyulladtak, hogy a Nap és a Hold nem őket tisztelik meg körforgásukkal, s túl akartak tornyosulni a Himaláján. Az istenek elküldték az egyik *risit*, az ősz Agasztját délre, hogy nyugtassa meg és fékezze meg az ágaskodó hegyet. Kérte a dagadó bérceket, ormokat, hogy engedjenek utat neki dél felé, hajoljanak le, amíg visszatér. A hegyek engedelmessékedtek, és ő átkelt rajtuk, de sohasem tért vissza. Azóta a Himalája egyedül büszkélkedik fenn az elérhetetlen magasban.

– Eleinte, réges-régen – folytatta csendesen –, a hegyeknek szárnyaik voltak. Ide-oda repültek, ott ereszkedtek le, ahol akartak. De a föld így jobbra-balra ingott, nem tudott megnyugodni. Indra isten erre levágta a hegyek szárnyát, meg rögzítette a földet. A szárnyakból viharfelhők lettek, melyek mindig vágyódnak vissza a hegyekhez, azért ülnek állandóan a meredek gerinceken.

Dr. Dutt felénk fordult, és magyarázatva mondta, hogy India földje tele van ilyen szép mesékkal. A természet törvényeit mesékkal tarkítják. A mese a szimbólum, amely mögött az igazság rejtőzik.

Most Haimanti szólalt meg halkán:

– Bölcs *risi*, én új világba vágyom, ahol boldogan élhetnék.

A *risi* szelíden nézett rá:

– Az élnivágás, a boldogság keresése hiú ábránd. Az „én” nem állandó. Azt hisszük, hogy vagyunk, hogy bensőnk sohasem változik, pedig nézzük csak külső testünk örök mozgását. Apró gyermekből felnőtt emberekké válunk, megöregszünk, elhagyjuk földi porhüvelyünket. Amit saját magunknak hiszünk, ami legsajátosabb énünk, szintén változik. Olyan a mi énünk, mint a gyertyaláng, amely egyformának látszik, s mégis minden pillanatban más. A szomjúság

az élet iránt, az érzéki dolgokhoz való ragaszkodás ennek a lángnak mindig újabb táperőt ad. Ha egy földi test elvégezte pályafutását, új alakba száll, amelynek formáját, sajátosságát a tettek és azok eredménye jutalmazza meg. A forma mindig más, s hosszú láncolat fűzi össze új és új megjelenésével. Semmi sincs, ami előzmény nélkül volna, és semmi sincs, aminek ne volna hatása, következménye. Így változik az anyag véges-végtelenül az okság törvényén át. Ha az ember ezt a törvényt felismerte, s nem ragaszkodik többé a külső, látható formához, szenvedésteli vándorlása véget ér. Az „én” akkor szabadul fel a változás béklyójából, és eléri a boldogságot. Minden vágy új vágyat szül, s új változást idéz elő. A boldogság a földi vágyaknak, a boldogság utáni vágyaknak a leküzdésével érhető csak el.

– Ilyen tökéletes csak maga Isten lehet – sóhajtotta Haimanti. – Van-e halandó ember számára is megváltás a félelem, a kételkedés, a szenvedés elől?

A *risi* percekig maga elé nézett, aztán lehunyta sötét szemét, s halkán, mint ha nem is hozzánk, hanem magához beszélne, folytatta:

– Az istenekről azt hiszik, hogy halhatatlanok, azaz nem végzik be életüket természetes vagy erőszakos halállal. De ők sem örökkévalók, mert a világ kezdete után keletkeztek, s a világ pusztulásával eltűnnek. Ők is alá vannak vetve az okság törvényeinek. A népies hit szerint az istenek nem öregednek. Mindig huszonöt évesek maradnak, szépek és sokszínűek, némelyik aranyos, kék, fekete, zöld, vörös. Végtagjuk van, mint az embereknek, négy-, tízkarúak, öt vagy ezer fejük is van, alakjukat tetszés szerint változtathatják. Leszállhatnak a földre a halandó emberek közé, a hőség nem bántja őket, nem izzadnak, testük, ruhájuk sohasem lesz poros, árnyékot nem vetnek, s a virágok a hajukban sosem hervadnak el.

– Olyannak képzelik el őket – szolt közbe dr. Dutt –, mint a gyermekek a felnőtteket.

A *risi* bólintott fejével:

– Az ember csak a saját szemével lát, a saját eszével gondolkodik. Ami kívül esik érzékeinek világán, azt saját formájára alakítja át, és feldísztíti képzeletének színeivel. Minden ember a maga képmására teremti istenét.

Haimanti feszült figyelemmel hallgatta a *risi* szavait. Ha valamit első pillanatra nem értett meg, előrehajolt, összeráncolta homlokát, szemével szinte könyörgött a *risi*nek, hogy jobban magyarázza meg, amit mondott. A *risi* figyelmét nem kerülte el semmi, ami hallgatósága lelkében végbement. Mintha szavai láthatatlan húrokon vibráltak volna át hallgatói és tanítványai agyába, ott vagy gyökeret vertek, és tovább bimbóztak, vagy elsuhantak, mint sivatag fölött a széltől kergetett felhő. Ha szükségét látta, újabb hasonlatokkal támasztatta alá érveit.

– Az isteneknek – kezdett újra beszélni – tökéletesebbeknek kell lenniük az embereknél, de nem mentesek teljesen az emberi gyarlóságtól. Az emberi képzelet nem teljesen szabad, hanem a tapasztalatok valóságához tapad. Az istenekről is azt hiszik, hogy hazudnak, gyilkolnak, szerelmesek és hűtlenek. Büntudatuk is van, és sanyargatják a testüket. Félnak a démonoktól és a varázsló *jógiktól*. Ilyen az ember képzelete, amely ilyen emberi istenekkel népesítette be a világot. Az ember atyja a gyermek, abból nő fel férfivá, és mindvégig magában hordja serdületlenségének képeit, terheit, béklyóit. Nagyon nehéz az embernek elszakadni előéletétől, a férfinak gyermeki énjétől, nagyon lassan érik a virág illatából a duzzadó gyümölcs. A virág is, a gyümölcs is a gondozó kertész kezét keresi, fél leszakadni az ágról. Az ember is kapaszkodik elődei hiedelméhez, tanításához, s fél a világosságtól, mely kápráztatja a szemét.

A költői hasonlatok megragadtak. Még a szkeptikus dr. Dutt is megértéssel fogadta a *risi* magyarázatát. Mint orvos, helyeslőleg bólintott, amikor a hindu bölcs az okság viszonyáról beszélt, s az egész világegyetem uralkodó törvényének nyilvánította azt. Megelégedéssel pillantott rám, mintha az európai ateizmust látta volna igazolva a *risi* fejtegetésében. Szóvá is tette a keresztény istenhitet, és azt kérdezte a mestertől, hogyan vélekedik felőle, bizonyára magasabbra tartja a hindu filozófiát az egy Isten imádatánál.

– A bölcsek több rendszerben gondolkoznak – válaszolta a kérdésre –, a folyók is több irányban szaladnak a tenger felé. Útjuk nem egyenes, sok akadályon vergődnek át. Útközben rengeteg vízmennyiséget vesztenek, felszívja a talaj, elpárologtatja a nap heve. Ami víz eléri a tengert, már nem folyó többé, hanem vízcseppek milliói, amelyek keserű sóssá válnak, ahogyan elvegyülnek a sötétkék tengerben. Egyes filozófusok, akik rendszert alkottak, nem hisznek világot kormányzó istenben. Isten nem teremthette a világot érdekből, s nem teremthette jóságból. Istenről nem tételezhető fel érdek, hiszen minden vágya természetszerűleg kielégül. A jóság indoka is elesik, mert a teremtés előtt a lelkek nem szenvedhettek fájdalmat, nem voltak érzékek és testek. Mitől kívánta tehát Isten jósága megszabadítani a lelkeket? Ha azt tételezzük fel, hogy Isten a teremtés után látta teremtményeinek szenvedéseit, akkor hogyan magyarázzuk a jóságot, hiszen Isten jósággal csak örömteljes teremtményeket alkothatott volna. Így nem marad más hátra, mint a „*karmá*”-ból magyarázni az örömet és fájdalmat, az egyes ember tetteinek következményeiből, amelyek kérlelhetetlenül osztogatnak igazságot. Ebben az igazságosztásban nem lehet szerepe részrehajló, jóságos, vagy büntető istennek.

Dr. Dutt ismét rám nézett nagyon elégedetten. Tekintetében valami diadalérvés csillogott. Szótlanul ültem helyemen. Járatlan vagyok a teológiában és a fi-

lozófiában. Éreztem, hogy gyermekkorom a szülőatyja szellemi énemnek, amikor istenhitre tanítottak, később pedig szívemmel hittem Istenben. Most is ehhez az Istenhez menekültem a logika kérlelhetetlen következtetései elől. A *risi* olyan szelíden nézett rám és az ujjongó szemű indus orvosra, hogy bíztam benne, Isten nem fog cserbenhagyni abban, amit megdönthetetlen igazságnak tudtam. A *risi* lelki szemeivel látta, hogy dr. Dutt természettudománya perbe szállt az én keresztény hitemmel. Ő orvosi tudással volt vértézve, én védtelenül álltam vele szemben.

Megingathatatlan nyugalommal folytatta a *risi*:

– Elképzzelhetetlen, hogy ok nélkül okozat jöhessen létre. Az agyag különböző formát vesz fel, ahogyan a fazekas korongján forgatja. A világ oly tökéletes és bonyolult, hogy a legélesebb eszű tudós sem tudja felfogni. Ennek a hatalmas műnek okvetlenül kell, hogy szellemi alkotója legyen. Ez a szellemi alkotó az erkölcsi törvény őre, aki a jót jutalmazza, a rosszat bünteti. Ő állapította meg, hogy mi a jó és mi a rossz, és ez az erkölcsi törvény nem a tapasztalat eredménye, hiszen ez ellentmondó lehetne, hanem ősidőktől ősidőig létező isteni rendelkezés. Ezt a rendelkezést a hinduk nagy része a *védák* földöntúli ihletében találja meg. Azt tanítják, hogy az örökéletű *védák* Isten lényé maga: nem teremtett, hanem múlhatatlan, önmagában létező végtelen, mindent tudó, mindenható tökéletesség. Ezt tanítja és vallja a hinduk nagy része, de nem valamennyi. Isten egy és oszthatatlan, de a felekezetek ezt az egy Istent külön-külön a magukénak vallják. A sivaíták Sivat, a visnuiták Visnut tartják ennek az egyetlen Istennek. Hitük őszinte, s ezért számukra igaz, mint a gyermek hite, aki saját szüleit tartja a legjobb embereknek, s a legigazabb, legegyszerűsebb szülőknek. De minden gyermeknek vannak szülei, s ők mind a legjobbak, s mind az egyetlen szülők. Ha Istent némely filozófiai rendszer az anyagtól és a lelkektől teljesen különbözőnek tartja is, mégsem trónol fölöttük elszigetelten a magasban, hanem velük állandóan, szétbonthatatlanul egybe van kapcsolva. Mint mindenben jelenlevő benső irányító erő, áthat minden lényt, s nélküle egy fűszál sem remeghet. Az egyéni lelkek és az anyag Isten függvénye.

Dr. Dutt felhúzta sötét szemöldökét, Haimanti még erősebben előrehajolt, úgy szívta magába a szelíd bölcs szavait. A súlyos érvek és a bonyolult okfejtés kristálytisztán csillogtak mindhármunk előtt. Még sohasem hallottam, hogy valaki a végső dolgokról ilyen könnyen, érthetően tudjon beszélni. A *risi* rövid szünet után folytatta:

– A világ semmi esetre sem Isten által teremtett gépezet, amelyet egyszer mozgásba hozott, s azután magára hagyta, hogy tehetetlenül dolgozzék tovább. Isten és a világ szorosan egybeforrott. A világ nem mechanika, bár a mechanika

törvényeit belőle ismertük meg. Isten szelleme honol minden atomban, ő az élet a csírában, az erő a mozgásban, az illat a virágban, a ragyogás a fényben, az igazság a törvényben.

Haimanti elhaló hangon, félénken megszólalt:

– Hogyan juthatok közelebb az igazsághoz, hogyan láthatom meg az igazi utat, amely a sok elágazásban kivezet a tévedések rengetegéből? Ó, bölcs *risi*, van-e mód arra, hogy gyenge asszony réveteg szeme látóvá váljék, hogy vakságában ne kövessen el olyant, ami szerencsétlenséget hoz urára, családjára, önmagára?

A *risi* szeretettel nézett rá:

– A mi érzékeink csak egy falig hatolnak. Csak színfalat látunk, nem tudjuk, mi van mögötte. A fülünk is csak bizonyos távolságig hall, de a hang betölti az egész űrt. Az ujjunk csak azt tapinthatja, amihez hozzáér, de mindezekben a tárgyakon kívül egy egész világ van, amiről nincs tudomásunk. Az idegen nyelvnek csak szavait halljuk, de értelmét nem ismerjük. S mégsem tagadhatjuk, hogy van értelmük.

Dr. Dutt helyeslőleg bólintott. Elgondolkozott. Talán skótországi diákévei jutottak most eszébe, amikor orvosi tankönyvek fölé hajolva emlékezetébe véste a sejtek rendszerét, az emberi test anatómiáját, amikor hullát boncolt, hogy megtanulja, hogyan kell az élő ember betegségét gyógyítani. A hulla engedelmesen feküdt a műtőasztalon, tökéletes ember volt, csak maga az ember, az élet hiányzott belőle. Vajon tagadhatta-e ott a hulla előtt, hogy van élete az embernek?

A *risi* újra Haimanti felé fordult:

– Sankarácsárja, a nagy mester fogta kezemet – mondta kegyelettel –, ő irányította bukdácsoló lépteimet. A mi világunk, amit mi látunk, hallunk, érzünk, nem azonos a Világgal. Minket az idő és tér korlátokba zár, azokon túl nem láthatunk. Pedig az igazi, létező Világ ott túl van. A mi kis világunk látszat, csalóka lidércfény. Az igazi valóság megismerhetetlen, mint ahogy a vak nem láthatja a színeket, de színek mégis vannak. A vaknak egyetlen vágya, hogy színeket lásson, az ember egyetlen vágya, hogy megismerje Istent, mert ő az egyetlen létező valóság. Érzékeink illúziói a Májában vergődnek. Istent, a felfoghatatlan valóságot kell keresnünk mindenütt és mindenben. Ne bátortalanítson el a tévedés, ne állítson meg a kudarc, ne tegyen elbizakodottá a látszólagos siker. Mert minden siker csak látszólagos és a keresés az örök Valóság után örök. Mostani életünk előtt más formában kerestük, jövőnkben tovább fogjuk keresni. Lábunkat felsebzi a göröngy, szemünket eltompítja a fény, testünket elsorvasztja a fáradság, de minden szenvedés és öröm csak múltó pillanat, to-

vább kell keresnünk. Utunkban sok-sok csillogó követ fogunk találni, boldogan szedjük fel, azt hisszük, drágakő. Nemsokára érdes kavicsnak fogjuk látni, melyen megtörik a nap sugara. Ne vessük meg miatta, kutassunk tovább. A sok-sok hamiskő mind gazdagítja értelmünket, élesíti szemünket, hogy e látszátételekben megkülönböztessük a dolgokat. Rengeteg tudásanyagot gyűjtünk. Érzékeink a megfigyelés által mind több és több tévedést küszöbölnek ki, látókörünk a végtelenségig tágul, mert az illúzió, a Májá határai végtelenek. De ebben az illuzórikus látszátvilágban elménk mégis tökéletes rendet tud teremteni. Csak azt fogadja el, amit ebbe az értelmi rendbe bele tud illeszteni. Ami ezen a látszátéleken túl van, az idegen és ismeretlen számára. Hinnünk kell, hogy ez a mi értelmi rendszerbe foglalt látszátvilágunk az igazi Valóság árnyképe, vetülete. Ha a látszátvilág béklyóiba kötött érzéseinket kikapcsolhatjuk, ha megakaszthatjuk azoknak a földi rendbe illesztett működését, akkor felszabadulhatunk az anyagból és felröppenünk a valóság fényébe. Akkor végre lehull előttünk az a lepel, amely a látás, a hallás, a tapintás és a gondolkodás által keletkezett világot festi elénk, s belemerülünk a Végtelenbe, az Örökbe, a Valóságba. Lehullnak a bilincsek, amelyeket természeti törvényeknek kellett elismerni, nem maradunk az érzéseink és tapasztalataink rabjai, hanem szabadon uralkodunk a látszat-én, a látszat-környezet és a látszátvilág fölött.

Feszült figyelemmel igyekeztem szavait megérteni. Haimantira néztem. Ő sápadt arccal, mozdulatlanul ült. Dr. Dutt kételkedően rázta a fejét. Hindu volt, az ő szelleme még európai orvosi képesítése ellenére is sokkal közelebb állt az indiai metafizikához, mint mi, a tér és idő korlátozó világában nevelkedett európaiak. Félve szólaltam meg, és tisztelettel kérdeztem a *risit*:

– Mi, akik nem tudjuk követni azt a magas szárnyalást, akik úgy érezzük, hogy képtelenek vagyunk levetni magunkról az érzéseink által parancsolt és eszünkkel rendszerbe szedett világképet, mit higgyünk, mi legyen a vezetőnk?

A *risi* arca felderült. Az imént még félig lehunyt, homályos, befelé tekintő szeme a szeretet fényében gyulladt ki. Mikor ajka szólásra nyílt, szinte rímes ütemben hangzottak szavai:

– Isten, Brahmá, Ísvara, Krisna, Siva, Allah, Jézus, a magasztos, a mindenható, feléje fordul a mindenség arca, érte dobog az élők szíve, ő az a fény, amely az embernek a felismerhetetlenség ködén át ragyog. Őt kell imádni, abban a formában, amelyben nekünk, gyarló embereknek feltűnik. Ő, te Valóság, a gyenge szemnek láthatatlan sugaradat leküldted hozzánk! Sok alakban tűnsz fel nekünk, sok névvel illetünk téged. Burmában „Phara”-nak hívnak ugyan, nyugaton Isten a neved. Fiadat, Krisztust megváltónak küldted. Allah vagy a moszlimoknak, a hinduk Sakti-erőt látnak benned. Soknak a Nap a te képed. A tanult

szellemek kincseidet látják, a művészek leheletedet szívják magukba. Mindegy, hogy mi a neved, te vagy az egyetlen Valóság, érzünk csupán, de gyarló értelmünk nem fog fel.

Dr. Dutt tekintetében most gúnyos kétely látszott. Mintha azt akarta volna mondani, hogy a *risi* sem tud túljutni azon a ködfátyolon, amit az emberi érzékek vontak a világ és a valóság közé. A *risi* is csak vergődik a gondolat hínárjában és a vallások tanításába kell fogódznia, hogy el ne merüljön.

A *risi* is észrevette ezt a kételyt, látta az orvos gúnyos tekintetét. De ez nem hozta ki nyugalmából.

– Aki érzékeit eltompítja, kikapcsolja, az kiemelkedik ebből a látszatéletből. Számára az élet és halál csupán akaratának a játéka. Megállítja a szívét, felfüggeszti lélegzetét. Ezer évvel ezelőtt élt és ezer évre előredobja a létét. Teste eltűnik, összezsugorodik, vagy óriásivá nő. Minden létezés urává lesz, hasonló az istenekhez.

Dr. Dutt felpattant a rőzseszámolyról.

– Bölcs *risi*, nagy a te tudásod – mondta erélyes hangon –, de én orvos vagyok, aki már száz és száz halált láttam. Boncoltam és életet mentettem meg. Ismerem a természet határát. Tisztelettel hajlok meg nagy tudásod előtt, hódolok szentségednek, de azt, amit most mondtál, nem hiszem.

A *risi* ránk nézett, mintha állításának néma tanújául szólított volna fel bennünket. A tanítványok a mester felé fordultak. Ülő helyzetükben lábukat magasra felhúzták hasuk alá, befelé csavarták, mintha gumiból lenne, s mélyen meggörnyedtek. Csontjaik nem ropogtak. Testük nesztelenül engedelmeskedett akaratuknak. Ahogy fejük mind mélyebbre csuklott lefelé ölükben, gerincük szűk ívben görbült meg, s minden csigolyájuk élesen kirajzolódott, megfeszült leplükön. Síri csend állt be. Visszafojtott lélegzettel néztük, hogyan lesz úrrá az akarat a test, az anyag felett. Mintha a fák, a lombok is az élettelenségbe bámultak volna, olyan nyugalom fogta el a berket. A nagy csendben szívem dobogását hallottam. Ijedten néztem Haimantira. Az ő szíve is hangosan verhetett.

A *risi* mozdulatlanul ült helyén. Szemét lehunyta, keze hanyagul az ölében hevert. Arca elvesztette barnás színét, egészen sápadtnak látszott. Feje lassan ereszkedett a mellére. Talán elaludt, vagy elalélt. A tanítványokra néztem. Azok meg sem moccantak. A *risi* háta meggörnyedt, feje egészen az ölébe hanyatlott. Gombolyaggá csukódott össze a teste. Egy pillanatig még így láttam, aztán élettelenül terült el a földön. Haimanti és én felsikoltottunk. A *risi* meghalt! Remegtem egész testemben, homlokomon gyöngyözött a veríték. Dr. Dutt is megrémült, de ő orvos volt, a *risi*hez sietett. Megfogta csuklóját, ütőerét tapogatta. Hang nem jött ki torkomon, csak a szememmel kérdeztem az orvost: mi történt?

Dr. Dutt térdelt a földön, aggodalmasan szorította a *risi* csuklóját, majd fülét a szíve tájékára fektette. Percek múlhattak el ebben az izgalmas, megrendítő csendben. A tanítványok mozdulatlanul, kővé meredve guggoltak a földön. Végre megszólalt az orvos. Tompa, színtelen volt a hangja, mégis döbbenetes erővel hatott:

– Meghalt... A lélegzete elállt ... szíve nem ver...

Elhallgatott. Végtelenségnek látszó szünet után az ijedtségtől rekedt hangon újból megszólalt:

– Már percek óta halott... Ha egy koffein-injekciót adhatnék ... vagy mesterséges lélegzést alkalmazhatnék... Megpróbálom!

A *risi* válla felé nyúlt. Az egyik tanítvány kiegyenesedett, szinte felháborítóan nyugodt, közönyös hangon rászólt dr. Duttra, hogy hagyja békén pihenni a mestert. Dr. Dutt visszahúzta kezét, gépiesen engedelmeskedett a parancsnak. Tétován nézett maga körül. Mint orvos befejezte feladatát. Nem tehet semmit. A holttest nem az övé, azt a tanítványoknak kell gondjukba venni, és szertartásuk szerint átadni az enyészetnek vagy az öröklétnek. Az orvos lassú lépetekkel hozzánk jött:

– Távozzunk – súgta.

Mentegetőzött, nem láthatta előre, hogy látogatásunk ilyen tragikus fordulattal fog végződni. Halálsápadtak voltunk. Alig tudtam feltápászkodni. Az orvos segített fel. Szomorúan vetettem egy pillantást a halott *risi*re.

Most a tanítványok, mintha hirtelen magukhoz tértek volna kábulatukból, kiegyenesedtek, már megszokott ülésükben néztek maguk elé. Megrendítő, hogy a mester halálát milyen egykedvűen fogadták. A halál csak egy állomás az örök vándorlásban, röpké pillanat az idő végtelenségében.

Nem tudtuk, hogyan búcsúzzunk el tőlük. Míg tétovázva egymásra bámultunk, a tanítványok halkán varázsigeiket kezdték dúdolni. Olyan volt ez, mint valami csendes halotti ének. A nap már lefelé fordította korongját az égbolton, késő délutánra járt az idő. Mennünk kell. A tanítványok éneke egyhangú dúdolásba merült, vontatott, panaszos dalban keringett és úszott a levegőben. Néha emelkedett, néha gyorsabb ütembe lendült, aztán megint elhalkult. Közben tekintetüket mereven ölükbe szegezték. Dr. Dutt hirtelen megállt. Figyelni kezdett. Hol a mozdulatlanul guggoló tanítványokat, hol az élettelen *risi*t nézte. Megragadta karomat. Lábunk gyökeret vert az ijedtségtől. A holttest mintha megmozdult volna! ... Az orvos odaszaladt a halott *risi*hez, gyorsan letérdelt melléje, fülét a mellére tapasztotta. Csak néhány másodpercig tartott a kínos szünet, dr. Dutt felkiáltott:

– Él! Lélegzik! Újra él!

Megragadta a *rishi* csuklóját, és a csodálat hangján szinte ordított:

– Él! A szíve lassan, egyenletesen verni kezd! Visszatért az elmúlásból! Csoda történt!

A tanítványok tovább dúdolták egyhangú éneküket. Ők nem láttak csodát a *rishi* feltámadásában. De mi csodát láttunk. Ahogy az orvos mind izgatottabban szorította csuklóját, a *rishi* szíve mind egyenletesebben vert, vére megkezdte csendes futását az ereken át. A megmerevedett testbe visszaköltözött az élet.

Haimanti sírva fakadt. Engem is fojtogatott a zokogás. A halottaiból feltámadt *rishi* pedig ügyet sem vetett arra, ami körülötte lejátszódott. Lassan feltápaszkodott, lábaira ült, végigsimította sápadt arcát, amibe láthatólag visszatért vékony bőre alá a vér. Szeme lassan visszanyerte csillogását, ismét sötéten parázslott. Nyugodtan körüljárta tekintetét a tanítványain, aztán megfogta a görbe faágat, lassan felemelkedett, néhány lépést közeledett felénk, megállt előttünk, és szelíd fejbiccentéssel *namaszkárra* tapasztotta össze kezeit.

A tanítványok követték példáját.

Kábultan hagytuk el a berket. A dandy-kulik, akik a berken túl vártak ránk, hangosan rázták a kockát a rézpohárban, teljesen elmerültek a játékban. Civa-kodtak, s mint rendesen, hajba kaptak. A csúnya, hétköznapi zaj visszazökkenett bennünket a földi életbe. Mintha a fellegekből zuhantunk volna alá.

Haimanti kipirult arccal szállt be a hordágyba. Én még akkor is remegtem, amikor a rossz szagú kulik már messze vittek a titokzatos berektől. Az út emelkedett, a levegő a lebukó nap késői sugaraiban megritkulva, hűvösen simogatta felhevült arcunkat. Ha nem láttam volna dr. Dutt komor ábrázatát, álomnak tartottam volna mindazt, ami délután történt.

A Mount Everest-ben már türelmetlenül vártak bennünket. Amiya szeretettel emelte ki feleségét a dandyből. Mosolyogva kérdezte:

– Nos? Hogyan tetszett a bűvészmutatvány?

Dr. Dutt válaszolt neki:

– Kedves barátom, tudja, én nem vagyok babonás, de amit délután láttam, az meghaladja értelmemet. Túlhaladja a tudomány határait. Szkeptikus ember vagyok, az orvos természetesen az minden csodával szemben, de ami ma történt velem, az csoda, amit magyarázni lehetetlen. Ha meg tudnám magyarázni, már nem volna csoda. Egy felsőbbrendű ember bűvkörébe kerültünk, aki közeljárt az örökléthez.

Amiya értelmetlenül nézett barátjára:

– Doktor, miket beszél össze?

Az orvos szinte kiabálva folytatta:

– Meghalt és feltámadott!

Aztán megcsuklott a hangja; már csendesebben folytatta:

– Nekünk, bukdácsoló embereknek a földi tudáson túl kell vigaszt találni és imádni a valóság földi megtestesülését. Mindenki a maga képességei szerint: Sivat, Visnut, Krisztust vagy Mohamedet, valakit imádni kell.

Két öklét a mellére szoritotta, és szinte átszellemülve jelentette ki:

– Én ismét hívő lettem!

Így, két öklével a mellén, elfordult tőlünk, nem is köszönt, elrohant a hotel elől, szinte boldogan és ujjongva, hogy újra megtalálta Istent.

Amiya Haimantihoz fordult:

– Mi történt veletek?

Haimanti nem válaszolt. Megfogta férje kezét és csaknem erőszakkal húzta be a kapun. Én is befordultam a szobámba. Egész éjszaka nem tudtam aludni. Nem vacsoráztam, mégsem éreztem éhséget. És nem éreztem fáradtságot, pedig nagyon ki lehettem merülve. A hotel tánctermből a nyitott ablakon át beszűrődött a muzsika, a táncolók, a mulatozás zaja. Milyen léhának, oktalannak, üresnek tűnt fel most ez az élet, amely a pillanatnyi örömök után fut, s nem veszi észre a nagy, fenséges örömet, a lélek felszabadulását a földi vágyak alól. Most igazat adtam Haimantinak, amikor India bölcsességében, hitében keres menedéket. Ridegnek, száraznak, egyoldalúnak találtam az európai tudományt, amely tehetetlenül áll szemben az örök titokkal. Sarkigazságait éppen olyan kevéssé lehet bizonyítani, mint a vallás dogmáit. Hinni kell! Mindegy, hogy mi-
ben, hiszen gyarló emberek vagyunk, az igazságot úgysem látjuk. Higgyünk a jóban, a szépségben, s talán minden jóvá és széppé válik, ha őszinte szívvel hiszünk benne.

Hajnal felé nyugodt, mély álomba merültem.

Másnap és a következő napokon mintha szebben sütött volna felettem a nap. Haimanti sugárzott a boldogságtól. Lelkesen magyarázta, hogy úgy érzi, megtalálta teljes egészében az élet értelmét. Hittel áthatott, bensőséges életet fog élni. Ez lesz az az erő, amely elzárja a csábítást és Amiya szerelmét megőrzi neki időtlen időnkig.

Haimanti megnyugodott.